

DOI: 10.33766/2786-9156.104.279-294

УДК: 343.985

Лисенко В. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету (м. Ірпінь, Україна)

e-mail: charly_niron@i.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1541-5105>

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У ДОКАЗОВОМУ ПРОЦЕСІ ЗЬУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

У статті, з урахуванням результатів вивчення судової практики, наведено особливості використання в доказовому процесі даних, отриманих у ході проведення оперативно-розшукових заходів, організації та проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки наркотичних засобів чи психотропних речовин. Виокремлено найбільш поширені помилки, які допускаються в ході документування змісту злочинної діяльності, які призводять до зниження ефективності діяльності оперативних підрозділів та визнання отриманих доказів недопустимими.

Наведено джерела отримання первинної інформації про збут наркотичних засобів, психотропних речовин, нормативно-правове забезпечення процесу, спрямованого на документування змісту такої злочинної діяльності.

Виокремлено особливості реалізації матеріалів документування в досудове розслідування та проблеми, що виникають у доказовому процесі. Детально розкрито зміст підготовчих дій та безпосереднього проведення контролю за вчинення злочину у формі оперативної закупки. Визначено головні проблеми в організації таких заходів та запропоновано алгоритм дій щодо змісту проведених заходів і процесуальних документів супроводу вказаних дій. Звернено увагу на підбір легендарованих осіб, їх належну підготовку до зазначених заходів та вміння користування технічними засобами фіксації.

З урахування результатів вивчення судової практики наведено головні помилки, які зустрічаються в практиці розгляду в суді кримінальних проваджень щодо збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин. Указано на дотримання вимог КПК України щодо негласних слідчих (розшукових) дій у ході проведення оперативно-розшукових заходів (аудіо-, відеоконтроль особи тощо) для документування змісту злочинної діяльності. Запропоновано напрями подальших наукових розробок у цьому контексті.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, джерела первинної оперативної інформації, оперативно-розшукові заходи, контроль за вчинення злочину, оперативна закупка, контрольована поставка, негласні слідчі (розшукові) дії, докази.

Постановка проблеми. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (далі – наркотичних засобів (психотропних речовин)), відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 307 КК України, є

серйозною загрозою не лише для України, а й також для всього цивілізованого світу. Такі кримінальні правопорушення спричиняють шкоду здоров'ю населення, впливають на економічну та політичну складову держави. Незважаючи на наявність необхідного нормативно-правового забезпечення цього напрямку протидії злочинності, розгалуженої системи правоохоронних органів, криміногенна ситуація в цій сфері залишається вкрай напруженою. Дані про виявлені факти незаконного обігу наркотичних засобів свідчать про їх збільшення та поширення серед усіх верств населення. Глибоку занепокоєність викликає інформація про поширення вживання наркотичних засобів, психотропних речовин серед неповнолітніх та школярів.

Складне становище з подоланням поширення наркотичних засобів пов'язано з багатьма факторами. Встановити факти збуту наркотичних засобів досить складно, оскільки правопорушники здійснюють злочинну діяльність приховано, використовують різноманітні механізми для усунення безпосереднього контакту при передачі наркотичних засобів («закладки»), електронні гаманці для оплати їх збуту тощо. Незаконний обіг наркотичних засобів супроводжується отриманням значних сум неконтрольованих прибутків, що, відповідно, створює умови для корупційних проявів представників органів влади, співробітників правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання протидії незаконному обігу наркотичних засобів були предметом багатьох наукових публікацій, оскільки цей напрям є актуальним для діяльності правоохоронних органів. Зокрема, це стосувалося змісту оперативно-розшукових заходів та алгоритму документування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів [1-2], проблемних питань проведення оперативної закупки [3-5], особливостей збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими групами [6], запобігання збуту наркотичних засобів в окремих регіонах України [7] та інших питань щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

У зазначених вище наукових публікаціях запропоновано низку обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення діяльності оперативних підрозділів, органів досудового розслідування в ході документування та розслідування збуту наркотичних засобів, висвітлені окремі проблемні питання щодо організації проведення слідчих (розшукових) дій. Незважаючи на те, що питання організації здійснення документування оперативними підрозділами фактів незаконного обігу наркотичних засобів достатньо повно досліджені в публікаціях науковців, у ході безпосередньої реалізації норм кримінального процесуального законодавства, документування змісту злочинної діяльності виникає низка проблемних питань щодо використання отриманих даних у доказовому процесі. Правоохоронні органи допускають порушення норм чинного кримінального процесуального законодавства, які тягнуть за собою визнання отриманих доказів недопустимими, ухилення від кримінальної відповідальності правопорушників тощо. У цьому напрямі також існує низка проблем нормативно-правового, організаційного характеру.

Формулювання цілей. З огляду на вищевказане, метою статті є розгляд особливостей отримання первинної оперативної інформації про збут наркотичних засобів, психотропних речовин, організація проведення оперативно-розшукових заходів з документування змісту злочинної діяльності, проведення комплексу заходів, спрямованих на встановлення осіб, причетних до злочинної діяльності та проблеми використання отриманої інформації в доказовому процесі. Аналіз судової практики в цьому напрямі буде сприяти усуненню порушень чинного законодавства, належній організації проведення оперативно-розшукових заходів, удосконаленню діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Центральне місце в протидії незаконному обігу наркотичних засобів (психотропних речовин) відіграє належна організація та здійснення оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [8], на підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, покладаються обов'язки вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин й умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень. Відповідно до положень зазначеного вище Закону (п. 7-1 ч. 1 ст. 8), з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених, зокрема, ст.ст. 305, 307, 309, 311, 318, 321 Кримінального кодексу України, оперативним підрозділам надається право проводити операції з контролюваного вчинення відповідних діянь.

Відповідно до вимог п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України, матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Аналіз судової практики свідчить про неоднакове ставлення судів до даних, які отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів із документування збуту наркотичних засобів (психотропних речовин). Здебільшого судами визнаються допустимими доказами дані, які отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів за процедурою, визначеною КПК України для негласних слідчих (розшукових) дій та проведених відповідно до постанови прокурора чи ухвали слідчого судді [9-13].

Достатньо часто такі дані визнаються недопустимими доказами з різних причин та приймаються рішення про виправдування осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів (психотропних речовин). Найбільш поширеними причинами визнання доказів недопустимими є: проведення оперативної закупки без постанови прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину; проведення оперативної закупки на підставі постанови, складеної не уповноваженою особою; відсутність фототаблиці помічених грошей, що були використані в ході оперативної закупки; не були застосовані технічні засоби для

фіксації збуту наркотичних засобів; відсутність протоколу вручення технічних засобів для фіксації збуту наркотичних засобів; вилучення наркотичних засобів у особи з істотним порушенням прав та свобод людини тощо [14-18].

Діяльність оперативних підрозділів у цьому напрямі має бути чітко спланованою і відповідним чином організованою. Для належної реалізації оперативної інформації в доказовий процес важливим є: складання плану послідовності виконання заходів у ході документування змісту злочинної діяльності; визначення підрозділів правоохоронних органів та їх співробітників для організації документування та затримання правопорушників; визначення необхідних технічних засобів, які будуть використані в ході документування злочинної діяльності; залучення осіб (легендованих), які будуть брати участь у ході здійснення оперативної закупки наркотичних засобів (психотропних речовин); підготовка клопотань до слідчого судді щодо проведення оперативно-розшукових заходів (негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця; спостереження за особою; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж; накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки; установа місцезнаходження радіоелектронного засобу) для документування змісту злочинної діяльності та отримання відповідних дозволів на їх проведення; залучення до проведення оперативної закупки наркотичних засобів (психотропних речовин) грошових коштів (видатків спеціального призначення) із фондів фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів; забезпечення проведення ходу документування необхідними транспортними та технічними засобами тощо.

Важливою складовою здійснення протидії незаконному обігу наркотичних засобів (психотропних речовин) є отримання первинної інформації про факти виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Здебільшого первинна інформація про факти незаконного обігу наркотичних засобів надходить за результатами конфіденційного співробітництва.

Значний обсяг інформації про факти збуту наркотичних засобів отримується за результатами моніторингу мережі Інтернет, соціальних мереж (форумів, на яких здійснюється розміщення реклами щодо реалізації наркотичних засобів; чат-ботів у месенджері «Телеграм» та ін., які здійснюють збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, шляхом розміщення реклами в мережі Інтернет) тощо. Правопорушники розміщують інформацію про продаж наркотичних засобів також у місцях масового скупчень людей (громадські зупинки, навчальні заклади тощо). Вплив на діяльність із виявлення таких кримінальних правопорушень здійснює громадська думка (повідомлення в засобах масової інформації, зверненнях громадських організацій та окремих громадян тощо).

Нерідко факти незаконного обігу наркотичних засобів, зокрема й реалізації наркотичних засобів, встановлюються за результатами розслідування інших кримінальних правопорушень у зазначеній сфері чи щодо інших злочинів.

У таких випадках є найбільш сприятливе становище щодо організації проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та збору доказів. Зазначена слідча ситуація дозволяє скоротити термін між моментом виявлення (встановлення) інформації та її реалізації (проведення обшуку, затримання осіб у ході реалізації наркотичних засобів, психотропних речовин тощо).

При всьому аналіз судової практики свідчить про окремі факти неналежної організації реалізації первинної інформації у таких випадках. Так факт виготовлення та реалізації психотропних речовин було встановлено в ході розслідування іншого кримінального правопорушення. Однак правоохоронці не скористалися цим, провели слідчі (розшукові) дії з порушенням встановленого КПК України порядку, що привело до визнання отриманих доказів недопустимими й ухвалення виправдувального вироку в частині виготовлення та збуту психотропних речовин [19].

Нерідко встановлення збуту наркотичних засобів (психотропних речовин) є результатом діяльності митних органів, кримінально-виконавчих установ, де їх виявляють у поштових відправленнях. Так приводом для відкриття кримінального провадження стало повідомлення від ДУ «Сумський слідчий ізолятор» про факт надсилання психотропних речовин у поштовою відправленні через ТОВ «Нова пошта» на адресу особи, що перебувала в слідчому ізоляторі під вартою [20].

Оперативно-розшукова діяльність має спрямування, зокрема, на реалізацію отриманих даних про зміст злочинної діяльності в досудове розслідування, які є підставою для відкриття кримінального провадження та притягнення винних до кримінальної відповідальності. У такому разі, після проведення оперативної закупки (контрольованої поставки), до слідчих підрозділів надсилається повідомлення оперативного підрозділу про встановлені факти збуту наркотичних засобів. Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ч. 2 ст. 7) визначено, що в разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Подальше фіксування протиправної діяльності має здійснюватися з використанням можливостей досудового розслідування щодо збору необхідної доказової інформації.

Правоохоронні органи застосовують різну практику реалізації оперативних матеріалів. В одних випадках, після здійсненої оперативної закупки, затримується особа, що здійснювала їх збут. Проводиться її особистий обшук (огляд), вилучаються грошові кошти, які використовувалися легендованими особами в ході оперативної закупки. Такі дії інколи призводять до визнання доказів недопустимими, оскільки особистий обшук проводиться без ухвали слідчого судді до відкриття кримінального провадження [21].

В інших випадках оперативними підрозділами продовжується документування змісту злочинної діяльності зі збуту наркотичних засобів у формі оперативної закупки. Судова практика свідчить про випадки проведення оперативними підрозділами декількох оперативних закупок наркотичних засобів в однієї особи в рамках заведеної оперативно-розшукової справи, що призводить в окремих випадках до визнання судом отриманих доказів недопустимими з причини несвоечасного внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [22].

Практиці відомі випадки відкриття кримінального провадження щодо збуту наркотичних засобів (психотропних речовин) лише за повідомленням оперативного підрозділу без проведення контролю за вчинення злочину у формі оперативної закупки як оперативно-розшукового заходу. Так підставою для відкриття кримінального провадження стало повідомлення територіального підрозділу СБУ про виявленні в ході оперативно-розшукової діяльності факти збуту психотропних речовин [23]. Подальше документування змісту злочинної діяльності, через проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки як негласної слідчої (розшукової) дії, відбувалося рамках досудового розслідування, що дозволило отримати належну доказову базу для притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності.

Матеріали зазначеного вище кримінального провадження засвідчили особливості документування змісту злочинної діяльності однієї особи більше року в ході розслідування кримінальних правопорушень, де було проведено значну кількість негласних слідчих (розшукових) дій (аудіо-, відеоконтроль особи; спостереження за особою; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо) [23]. Виникають сумніви щодо необхідності здійснення такої кількості заходів із документування збуту наркотичних засобів однією особою. У такому разі зазначена особа поширювала (збувала) наркотичні засоби, спричиняючи шкоду як фізичним особам, так і суспільству більше ніж рік. На неодноразові оперативні закупки наркотичних засобів витрачалися державні кошти, а також відволікалися співробітники правоохоронних органів для організації таких заходів.

Серед виділених вище механізмів реалізації оперативної інформації в досудове розслідування найбільш ефективним є відкриття кримінального провадження й отримання доказів про злочинну діяльність у ході досудового розслідування.

Здійснення оперативно-розшукової діяльності, збір, систематизацію відомостей, перевірку та оцінку оперативної інформації про факти незаконного обігу наркотичних засобів та її реалізація відбувається в рамках заведених оперативно-розшукових справ, використовуючи можливості оперативно-розшукових заходів, проведених на підставі ухвали слідчого судді (постанови прокурора) з дотриманням вимог, які стосуються негласних слідчих (розшукових) дій.

У ході здійснення оперативно-розшукових заходів підлягає виконанню комплекс заходів, спрямованих на створення умов для належного документу-

вання змісту злочинної діяльності. Перше за все це стосується особливостей планування та здійснення окремих оперативно-розшукових заходів. Важливим є підготовка необхідних процесуальних документів, які дозволяють здійснювати оперативно-розшукові заходи для фіксації протиправних дій.

Варто зазначити про важливість використання технічних засобів фіксації в ході документування змісту злочинної діяльності. Так суд у вирокі наголосив: «Працівники правоохоронного органу не вжили заходів до фіксації факту збуту наркотичних засобів під час проведення оперативних закупок технічними засобами, хоча потреба у їх здійсненні була. Необґрунтоване небажання правоохоронців заручитись використанням технічних засобів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності ставить під сумнів достовірність даних, отриманих у ході їх проведення» [22].

Оперативна інформація знаходить свою реалізацію через проведення оперативної закупки (контрольованої поставки) наркотичних засобів, з метою отримання зразків таких засобів для подальшого проведення експертних досліджень. Відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право проводити контрольовану поставку та контрольовану й оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб, незалежно від форми власності, з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України.

Оперативна закупка, відповідно до положень ст. 271 КПК України, є самостійною формою контролю за вчиненням злочину. Такий оперативно-розшуковий захід може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Рішення про проведення оперативної закупки приймається прокурором, про що складається відповідна постанова. Така постанова має містити мету проведення негласної слідчої (розшукової) дії, кому доручено її проведення, термін її проведення, а також вказівка на використання осіб з легендарними установчими даними. Важливим у ході складання постанови про проведення оперативної закупки наркотичних засобів є зазначення інформації щодо відсутності обставин, які свідчать про провокування особи на вчинення злочину. Так щодо вищезазначених положень в одному із проаналізованих вироків суд зазначив, що «зі змісту такої постанови вбачається, що жодних обставин, які б свідчили про відсутність провокування на скоєння злочину ОСОБА_4, у такій постанові не зазначено» [18].

Судова практика свідчить про окремі недоліки в ході складання таких процесуальних документів, зокрема, щодо термінів проведення оперативної закупки до відкриття кримінального провадження. Так було проведено декілька оперативних закупок наркотичних засобів на підставі самостійних постанов прокурора, де була зазначена лише дата складання постанови, без вказівки терміну проведення таких заходів. У судовому засіданні докази, у тому числі отримані в ході проведення оперативних закупок, були визнані недопустимими, оскільки в постанові прокурора не був зазначений термін, протягом якого мав би був проведений оперативно-розшуковий захід [22].

Підготовчими діями до проведення контролю за вчиненням злочину є підбір осіб, які будуть задіяні в ході проведення оперативної закупки наркотичних засобів. Практика правоохоронних органів свідчить, що до конфіденційного співробітництва, здебільшого, залучаються наркозалежні особи, які самі користуються послугами правопорушників у придбанні наркотичних засобів, знають осіб, що реалізують наркотичні засоби, адреси їх проживання, канали зв'язку, а також особи які достатньо підготовлені для таких заходів та здійснювали неодноразово, за доручення оперативних співробітників, купівлю наркотичних засобів у ході оперативних закупок.

Залучені до таких заходів особи мають бути підготовлені (проінструктовані) для проведення дій із придбання у правопорушників наркотичних засобів, фіксації дій, що відбуваються у ході оперативної закупки (використання спеціальних технічних засобів, вміння спілкуватися при купівлі наркотичних засобів, вміння використовувати легенду, розроблену для особи).

Організація документування змісту злочинної діяльності щодо незаконного обігу наркотичних засобів має включати використання в ході оперативної закупки грошових коштів, які виділені з ресурсів забезпечення діяльності правоохоронних органів (зокрема, територіальних підрозділів Національної поліції України). Матеріали кримінального провадження в подальшому мають містити видаткові касові ордери про виділення грошових коштів спеціально на такі заходи. Використання грошей приватних осіб у ході оперативної закупки наркотичних засобів, а також відсутність у матеріалах кримінальних проваджень видаткових касових ордерів про цілеспрямоване виділення на такі заходи коштів призводить до визнання доказів недопустимими та виправдувальних вироків, незважаючи на те, що були задокументовані факти збуту наркотичних засобів, а також їх вилучення в ході обшуку [22].

Важливим напрямом в організації діяльності оперативних підрозділів є доручення слідчого про проведення комплексу оперативно-розшукових заходів стосовно осіб, злочинна діяльність яких стала предметом досудового розслідування, оскільки вони можуть продовжувати злочинну діяльність. Практика правоохоронних органів свідчить про факти збуту наркотичних засобів особами, діяльність яких була задокументована і відносно яких було застосовано запобіжний захід, який не пов'язаний із триманням під вартою. Так у ході проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки було задокументовано два факти збуту наркотичних засобів особою, що перебувала під

домашнім арештом у кримінальному провадженні за фактами збуту наркотичних засобів. Така особа продовжувала замовляти наркотичні засоби для подальшого їх збуту, використовуючи одного з операторів поштового зв'язку [24]

Нерідко для належного документування змісту злочинної діяльності, окрім оперативної закупки, виникає потреба в проведенні контрольованої поставки наркотичних засобів чи психотропних речовин (збут із використанням поштових відправлень «Укрпоштою», «Новою поштою» чи іншими поштовими сервісами). У такому разі, для повного фіксування процесу пересилання, необхідно прослідкувати за всім процесом від відправника до отримувача. Таким чином можна встановити всіх учасників, проконтролювати канали збуту та подальшого розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин. Зокрема, збут психотропної речовини метамфетамін здійснювався з використанням поштових відправлень через відділення ТОВ «Нова пошта». Заходи щодо документування змісту злочинної діяльності здійснювалися оперативними підрозділами в рамках контролю за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки на підставі постанови прокурора [19]. Аналіз вищезазначеного судового рішення свідчить про те, що оперативні підрозділи в ході здійснення оперативно-розшукових заходів діяли неналежним чином. Оперативні співробітники, у рамках контролю за вчиненням злочину як оперативно-розшукового заходу, провели огляд і виїмку кореспонденції у відділення ТОВ «Нова пошта». У протоколі зазначеної дії знайшли відображення факти про відправлення, здійснені правопорушником протягом певного періоду. При цьому не була зазначена інформація про факт затримання конкретного поштового відправлення, його відкриття, огляд, взяття зразків речовини для подальшого експертного дослідження. Зазначені вище дії були відображені в протоколі контролю за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. На відео, що було додатком до даного протоколу, дії правоохоронців були зафіксовані з моменту, коли поштове відправлення вже було відкрито. Представники ТОВ «Нова пошта» не були присутніми в ході проведення зазначених дій. Отримані таким чином докази судом визнані недопустимими. Окрім зазначеного, оперативними підрозділами не були проведені дії щодо контролю за тим, хто отримав таке поштове відправлення з психотропною речовиною, не допитана особа, яка була зазначена в поштово-відправленні як отримувач. Такі поштові відправлення одній особі, судячи з отриманої інформації у відділенні ТОВ «Нова пошта», були неодноразовими. Наведене вище свідчить про неналежний рівень, в окремих випадках, організації оперативними підрозділами документування змісту злочинної діяльності.

Покажемо зі збору доказів у ході контрольованої поставки наркотичних засобів (психотропних речовин) є матеріали кримінального провадження, де було проведені всі необхідні заходи щодо встановлення всіх учасників злочинної схеми постачання наркотиків, у тому числі використання для цього імітаційного засобу [25].

Однією з причин визнання доказів недопустимими, отриманими в ході проведення оперативно-розшукових заходів, як засвідчила судова практика,

стало відсутність даних про застосування належних заходів безпеки до осіб, що повідомили про факти збуту наркотичних засобів. Сторона обвинувачення посилалася на показання особи зі зміненими анкетними даними, яка заявила про кримінальне правопорушення, щодо якої в ході досудового розслідування не були застосовані заходи забезпечення безпеки у виді забезпечення конфіденційності відомостей про особу на підставі Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [26-27].

Нерідко докази, отримані у ході проведення оперативно-розшукових заходів, судами визнаються судом недопустимими з причин, що такі докази були отримані до відкриття кримінального провадження. Судом першої інстанції було виправдано особу, щодо якої були задокументовані оперативними підрозділами неодноразові факти збуту наркотичних засобів, посилаючись на не доведення участі особи у вчиненні кримінального правопорушення. Так апеляційна скарга прокурора була задоволена, і Вінницький апеляційний суд скасував виправдувальний вирок суду першої інстанції та постановив обвинувальний вирок [28].

Результати аналізу матеріалів судової практики (вироків суду) дозволили виокремити типові докази, які були отримані в ході оперативно-розшукової діяльності та використовуються для доказування фактів незаконного збуту наркотичних засобів і психотропних речовин:

- огляд грошових коштів, які спеціально виділені й будуть використані для закупки наркотичних засобів, про що складається відповідний протокол огляду грошових коштів із зазначенням їх номіналу, серії та номеру, а також їх фотокопіювання (за необхідності проводиться їх обробка спеціальними невидимими засобами маркування) та вручення їх особам з легендованими даними;

- огляд залучених для проведення оперативної закупки осіб на предмет відсутності в них сторонніх предметів, наркотичних засобів тощо, про що складається відповідний протокол огляду;

- огляд транспортних засобів, які використовуються в ході проведення оперативної закупки на предмет відсутності сторонніх речей та заборонених до обігу предметів і засобів, про що складається відповідний протокол;

- складається протокол про вручення особам з легендованими даними спеціальних технічних засобів для фіксації дій та обстановки, у якій буде відбуватися оперативна закупка наркотичних засобів, що здійснюється на підставі постанови прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, а також ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення оперативно-розшукових заходів, а саме аудіо-, відеоконтролю особи;

- після здійснення заходів із контрольованого придбання наркотичних засобів (психотропних речовин) складається відповідний протокол контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки з використанням заздалегідь ідентифікованих грошових коштів, де зазначається дата, час, обставини та хід подій, а саме факт закупки наркотичного засобу (психотропної речовини);

- складається протокол вилучення в особи, яка була залучена до проведення оперативної закупки, речовини, що була придбана в ході такого заходу

для подальшого проведення експертних досліджень та встановлення наявності наркотичних засобів (зазначається загальні дані про вилучену речовину, а також відомості про поміщення її в спеціальний номерний пакет з відображенням такого номера в протоколі);

- вилучають у легендованих осіб технічні засоби, які використовувалися для фіксації протиправних дій, про що складається відповідний протокол вилучення таких технічних засобів;

- результати застосування спеціальних технічних засобів для фіксації факту реалізації наркотичних засобів знаходять відбиття в протоколі про здійснення аудіо-, відеоконтролю за особою (з доданим флеш-накопичувачем);

- протокол огляду флеш-накопичувача, у якому відображаються події з придбанням легендованими особами наркотичних засобів із використанням задалегідь ідентифікованих грошових коштів тощо.

Вище наведено орієнтовний перелік дій та заходів, що здійснюються в ході контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. Хід документування змісту злочинної діяльності може характеризуватися виконанням інших заходів, залежно від обставин вчинення кримінальних правопорушень та можливостей оперативних підрозділів щодо отримання інформації та її реалізації в матеріали кримінального провадження. Отримані таким чином матеріали, з відповідним повідомленням та на підставі ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надсилаються до органів досудового розслідування для відкриття кримінального провадження та проведення розслідування. Судова практика свідчить про дієвість перерахованих заходів для документування змісту злочинної діяльності з незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та використання отриманих матеріалів у доказовому процесі.

Висновки. Проведений аналіз судової практики щодо документування оперативними підрозділами незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин і використання отриманих даних у доказовому процесі виявив низку недоліків щодо організації такої роботи, дозволив виокремити окремі недоліки, що призводять до визнання доказів недопустимими, незважаючи на вилучення наркотичних засобів та психотропних речовин у правопорушників.

Такі недоліки стосуються, здебільшого, використання в ході оперативної закупки коштів приватних осіб, а також відсутність у матеріалах кримінального провадження документів, що підтверджують цільове виділення грошей на такі заходи з фондів на фінансування правоохоронних органів; проведення декількох оперативних закупок наркотичних засобів, психотропних речовин в однієї особи без повідомлення про виявленні факти органам досудового розслідування, відповідно до вимог ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; застосування до осіб, що були залучені до оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин легендованих даних без виконання вимог Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [27]; помилки в складанні постанов прокурора про проведення контролю за вчинення злочину, де не вказується конкретних період

проведення такого заходу; неналежний підбір осіб, які залучаються до участі в оперативних закупках наркотичних засобів та психотропних речовин; недотримання вимог КПК України щодо проведення оперативно-розшукових заходів відповідно до вимог проведення негласних слідчих (розшукових) дій; відсутність фіксування ходу та результатів оперативно-розшукових заходів за допомогою технічних засобів; відсутність подальшого контролю за діями осіб, діяльність яких була задокументована й щодо них у ході досудового розслідування застосовані заходи, не пов'язані з триманням під вартою, оскільки в окремих випадках такі особи продовжують злочинну діяльність; не проводиться документування та фіксація всіх дій правопорушників від особи, що збуває наркотичні засобів чи психотропні речовини, до споживача тощо.

Перераховані вище недоліки в роботі правоохоронних органів знижують ефективність протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, призводять до визнання отриманих доказів недопустимими. Предметом подальших наукових досліджень можуть бути особливості професійної підготовки співробітників оперативних підрозділів із протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин; особливостей організації проведення оперативних закупок та контрольованих поставок наркотичних засобів чи психотропних речовин; належної підготовки осіб, які залучають до проведення оперативно-розшукових заходів; розширення можливостей оперативних підрозділів за допомогою використання конфіденційного співробітництва тощо.

Використані джерела:

1. Никифорчук Д. Й. Оперативно-розшукові заходи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів : монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2005. 300 с.
2. Бугайчук, К. Л. Алгоритм документування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також організацією або утриманням місць для їх незаконного вживання, виробництва чи виготовлення: наук.-метод. рек./К.Л. Бугайчук, О. О. Савченко, О. В. Федосова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук.-дослід. лабораторія з проблем протидії злочинності. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 162 с.
3. Попов С. Ю. Нормативно-правові засади проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції. *Форум права*. 2016. № 3. С. 219-223.
4. Головін Д. В. Особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 138-143.
5. Олексенко В. Г. Проблемні питання документування оперативними підрозділами злочинів, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 505-508.
6. Мокляк С. В. Особливості збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими групами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 77-80.
7. Мазуренко О. В. Запобігання збуту наркотичних засобів у причорноморському регіоні України в контексті євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4 (Ч. 2). С. 77-83.

8. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992. № 22, ст. 303. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>. (дата звернення: 16.11 2023).

9. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 17 березня 2020р. Справа №552/5651/19. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88248720>.

10. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 27 вересня 2022 р. Справа № 159/4315/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106459183>.

11. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 4квітня 2023 р. Провадження № 1-кп/759/255/23. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109990741>.

12. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 20 грудня 2022 р. Справа № 464/6889/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107995855>. (дата звернення: 12.10.2023).

13. Вирок Старовижівського районного суду Волинської області від 7 вересня 2021 р. Справа № 168/567/20. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99489361>.

14. Вирок Ковпаківського районного суду міста Суми від 4 жовтня 2022 р. Справа № 592/7882/19. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106589590>.

15. Вирок Корецького районного суду Рівненської області від 9 квітня 2021 р. Справа № 563/1605/18. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157507>. (дата звернення: 19.11.2023).

16. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 23 вересня 2023 р. Провадження № 1-кп/742/43/23. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113704713>.

17. Вирок Новомиколаївського районного суду Запорізької області від 10 березня 2023 р. Справа № 322/405/22. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109461997>. (дата звернення: 30.11.2023).

18. Вирок Корецького районного суду Рівненської області від 17 вересня 2021 р. Справа № 557/1109/18. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99689720>.

19. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 8 лютого 2022 р. Справа № 404/3554/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103044512>.

20. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 10 березня 2021 р. Провадження № 1-кп/577/146/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95423841>.

21. Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 20 червня 2020 р. Справа № 195/708/19. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89776634>.

22. Вирок Коломийського міськрайонного суду від 22 червня 2022 р. Провадження № 1-кп/346/9/22. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104919876>.

23. Вирок Козелецького районного суду Чернігівської області від 14 травня 2021 р. Провадження № 1-кп/734/17/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96915100>.

24. Вирок Старовижівського районного суду Волинської області від 07 вересня 2021 р. Справа № 168/567/20. (2021). [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99489361>.

25. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 9 квітня 2019 р. Справа № 583/444/19. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81039137>.

26. Вирок Великобагачанського районного суду Полтавської області від 3 вересня 2021 р. Справа № 525/99/21. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99343004>.

27. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994. №11, ст.51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. (дата звернення: 04.12.2023).

28. Вирок Вінницького апеляційного суду від 21 грудня 2022 р. Справа № 127/19129/17. [Електронний ресурс] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108007204>.

Referensec:

1. Nykyforchuk, D. Y. (2005) Operatyvno-rozshukovi zakhody borotby z nezakonnymobihom narkotychnykh zasobiv: monohrafiia. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutri-shnikh sprav. [in Ukrainian].

2. Buhaichuk, K. L. Alhorytm dokumentuvannia zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym obihom narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn або yikh analogiv, a takozh orhanizatsiieiu або utrymanniam mistv dlia yikh nezakonnoho vzhyvannia, vyrobnytstva chy vyhotovlennia : nauk.-metod. rek. (2016) / K. L. Buhaichuk, O. O. Savchenko, O. V. Fedosova; MVS Ukrainy, Kharkiv : Khark. nats. un-t vnutr. sprav, Nauk.-doslid. laboratorii z problem protydii zlochynnosti. Kharkiv : Khark. nats. un-t. vnutr. sprav. [in Ukrainian].

3. Popov, S. Yu. (2016) Normatyvno-pravovi zasady provedennia operatyvnoi zakupky pidrozdilamy kryminalnoi politsii. *Forum prava – Law forum*, 3, 219-223. [in Ukrainian].

4. Holovin, D. V. (2021) Osoblyvosti provedennia operatyvnoi zakupky narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rehovyn. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys - South Ukrainian legal journal*, 2, 138-143. [in Ukrainian].

5. Oleksenko, V. H (2022) Problemni pytannia dokumentuvannia operatyvnymy pidrozdilamy zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym zbutom narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analogiv ta prekursoriv. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 8, 505-508. [in Ukrainian].

6. Mokliak, S. V. (2018) Osoblyvosti zbutu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn або yikh analogiv, shcho vchyniaiuetsia orhanizovanymy hrupamy. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Vypusk 1, tom 2, 77-80*. [in Ukrainian].

7. Mazurenko, O. V. (2022) Zapobihannia zbutu narkotychnykh zasobiv u prychor-nomorskomu rehioni Ukrainy v konteksti yevrointehratsii. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys - South Ukrainian legal journal*, 4 (Part 2), 77-83. [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist». (1992) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1992, 22, art. 303. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>. [in Ukrainian].

9. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 17 bereznia 2020 r. Sправа №552/5651/19. (2020). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88248720>. [in Ukrainian].

10. Vyrok Kovel'skoho miskraionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 27 veresnia 2022 r. Sprava № 159/4315/21. (2022). [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106459183>. [in Ukrainian].

11. Vyrok Sviatoshynskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 4 kvitnia 2023 r. Provdzhennia № 1-kp/759/255/23. (2023) [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109990741>. [in Ukrainian].

12. Vyrok Sykhivskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 20 hrudnia 2022 r. Sprava № 464/6889/21. (2022). [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107995855>. [in Ukrainian].

13. Vyrok Starovyzhivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 7 veresnia 2021 r. Sprava № 168/567/20. (2021) [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99489361>. [in Ukrainian].

14. Vyrok Kovpakivskoho raionnoho sudu mista Sumy vid 4 zhovtnia 2022 r. Sprava № 592/7882/19. (2022). [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106589590>. [in Ukrainian].

15. Vyrok Koretskoho raionnoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 9 kvitnia 2021 r. Sprava № 563/1605/18 .(2021). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157507>. [in Ukrainian].

16. Vyrok Prylutskoho miskraionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 23 veresnia 2023 r. Provdzhennia № 1-kp/742/43/23. (2023). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113704713>. [in Ukrainian].

17. Vyrok Novomykolaivskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti vid 10 bereznia 2023 r. Sprava № 322/405/22. (2023) [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109461997>. [in Ukrainian].

18. Vyrok Koretskoho raionnoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 17 veresnia 2021 r. Sprava № 557/1109/18. (2021). [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99689720>. [in Ukrainian].

19. Vyrok Kirovskoho raionnoho sudu m. Kirovohrada vid 8 liutoho 2022 r. Sprava № 404/3554/21. (2022). [Electronic resource] N. p URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103044512>. [in Ukrainian].

20. Vyrok Konotopskoho miskraionnoho sudu Sumskoï oblasti vid 10 bereznia 2021 r. Provdzhennia № 1-kp/577/146/21. (2021). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95423841>. [in Ukrainian].

21. Vyrok Marhanetskoho miskoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 20 chervnia 2020 r. Sprava № 195/708/19. (2020). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89776634>. [in Ukrainian].

22. Vyrok Kolomyiskoho miskraionnoho sudu vid 22 chervnia 2022 r. Provdzhennia № 1-kp/346/9/22. (2022). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104919876>. [in Ukrainian].

23. Vyrok Kozelets'koho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 14 travnia 2021 r. Provdzhennia № 1-kp/734/17/21. (2021). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96915100>. [in Ukrainian].

24. Vyrok Starovyzhivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 07 veresnia 2021 r. Sprava № 168/567/20. (2021). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99489361>. [in Ukrainian].

25. Vyrok Okhtyrskoho miskraionnoho sudu Sumskoї oblasti vid 9 kvitnia 2019 r. Sprava № 583/444/19. (2019). (2020). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81039137>. [in Ukrainian].

26. Vyrok Velykohachanskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 3 veresnia 2021 r. Sprava № 525/99/21. (2021). (2020). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99343004>. [in Ukrainian].

27. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (1994) *Відомості Верховної Ради України (ВВР) - Vidomosti Verkhovna Radi Ukraine (VVR)*, 11, art. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. [in Ukrainian].

28. Вирок Вінницького апеляційного суду від 21 грудня 2022 р. Справа № 127/19129/17. (2022). [Electronic resource] N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108007204>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2023

Lysenko V., Doctor of Law, Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminology, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Irpın, Ukraine)

THE USAGE OF DATA OBTAINED DURING OPERATIONAL SEARCH MEASURES TO GATHER EVIDENCE OF THE SALE OF NARCOTIC DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES

Taking into account the results from the examination of judicial practice, an analysis is conducted on the peculiarities of using data which was obtained during operational search measures as evidence, and controlling the commission of crime, particularly through test purchases of narcotic drugs or psychotropic substances. The article highlights the most common mistakes in documenting criminal activity, which lead to a reduction in operational unit effectiveness and the potential inadmissibility of evidence.

Exploring sources on the sale of narcotic drugs and psychotropic substances, the examination delves into the regulatory and legal aspects of documenting such criminal activity.

The article emphasizes the nuances of incorporating documentation materials in pre-trial investigations and addresses challenges that arise in the process of evidence presentation. It thoroughly details a control of the commission of crime, specifically through a test purchase. The article pinpoints the primary challenges in organizing such activities, suggesting a protocol and necessary procedural documents. Special attention is given to the selection and training of undercover operatives proficient in utilizing technical surveillance tools.

Based on the examination of judicial practice, the analysis enumerates common mistakes in court proceedings concerning the sale of narcotic drugs or psychotropic substances.

The article emphasizes adherence to the Criminal Procedural Code of Ukraine for covert investigative actions during operational search measures, including audio and video monitoring, for documenting criminal activity. The author suggests directions for future scientific research in this field.

Keywords: operational search measures, sources of operational information, control of the commission of crime, test purchase, controlled delivery, covert investigative actions, evidence.